

Univerzita Karlova v Praze

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie

Kristýna Pazderková

Rodičovské výchovné styly v souvislosti s výskytem užívání alkoholu u dětí a dospívajících

Parental rearing styles in connection with an occurrence of alcohol use by children and adolescents

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: PhDr. Lenka Čablová

Praha
2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze .....

Kristýna Pazderková

.....

Identifikační záznam:

PAZDERKOVÁ, Kristýna. Rodičovské výchovné styly v souvislosti s užíváním alkoholu u dětí a dospívajících. [Parental rearing styles in connection with an occurrence of alcohol use by children and adolescents]. Praha, 2012. 50 s., 1., příl. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Adiktologie 1. LF UK 2012. Vedoucí závěrečné práce: PhD. Lenka Čablová

Poděkování:

Na tomto místě chci poděkovat PhDr. Lence Čablové za její odborné vedení, cenné rady a trpělivost při zodpovídání mých dotazů.

Obsah:

Abstrakt.....	5
Abstract.....	6
Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Výchova.....	8
1.1. Způsob výchovy, výchovný styl	8
2. Historie výchovy dítěte.....	9
2.1. Humanistický obrat v přístupu k výchově dítěte	9
2.2. Vývoj kategorizace výchovných stylů	10
3. Současný stav poznání.....	14
3.1. Spojené státy americké	14
3.2. Česká republika – Model devíti polí.....	16
3.2.1. Vliv jednotlivých způsobů výchovy na vývoj dítěte.....	19
4. Rodinné faktory vzniku a rozvoje závislosti	22
5. Užívání alkoholu u dětí a mladistvých	26
5.1. Prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých.....	26
5.2. Faktory ovlivňující užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými	28
PRAKTICKÁ ČÁST	32
6. Cíl a formulace výzkumných otázek	32
7. Metodologický rámec - strategie výběru.....	32
7.1. Výzkumný soubor	33
7.1.1. České výzkumné studie.....	33
7.1.2. Zahraniční výzkumné studie	34
8. Výsledky.....	36
9. Diskuse	39
Závěr	43
Použitá literatura	44
Přílohy.....	50

Abstrakt

Vysoká míra užívání alkoholu u dětí a dospívajících se v posledních letech stala velice závažným problémem. Jeho konzumaci v této věkové kategorii může ovlivňovat celá řada faktorů. Tato práce se zaměřuje na vliv rodičovských výchovných stylů. V její první části jsou vedle historického vývoje kategorizace rodičovských výchovných stylů a současného stavu poznání uvedeny také aktuální výsledky mezinárodních studií, které se na užívání alkoholu u této věkové kategorie zaměřují. Hlavním cílem této práce je poskytnout systematický přehled výsledků studií publikovaných v letech 1995-2012, které se zabývají souvislostí mezi rodičovskými výchovnými styly a užíváním alkoholu u dětí a mladistvých. Druhá část práce tedy mapuje výsledky šestnácti zahraničních studií, které splnily stanovená kritéria a byly podrobeny další analýze. Výsledky ukazují, že vliv autoritativního výchovného stylu je v tomto směru protektivní. Děti z rodin, kde tento styl výchovy převládá, opakovaně vykazují nízkou míru užívání alkoholu. Podobně příznivý vliv může mít i styl shovívavý, to však může být limitováno mladším věkem dětí, protože rodičovská kontrola, jejíž absencí se tento styl vyznačuje, je v průběhu adolescence nezbytná. Nejvyšší prevalenci užívání alkoholu naopak vykazují děti z rodin autoritářských či zanedbávajících. Je žádoucí implikovat uvedené poznatky do praxe například v rámci primárně preventivních programů, které by vedle dětí měly oslovovat i jejich rodiče.

Klíčová slova: rodičovský výchovný styl, užívání alkoholu, děti, dospívající, deskriptivní analýza výzkumných studií

Abstract

High level of alcohol use among children and adolescents has been a serious problem during last decades. There are many factors that can influence this kind of risk behaviour but this work is focused on the influence of parental rearing styles. Beside the historical development of theories of parenting styles and the current stage of knowledge in this field in the Czech Republic and the US, the first part of the work also provides summary results of international researches focused on alcohol use among this target group. The main aim of this work is to provide a systematic review of studies published from 1995 until 2012 which investigate the relationship between alcohol use among children and adolescents and their results, as it is described in the second part. Sixteen foreign studies met criteria for further analysis. The results show that while authoritative parenting style is always considered as the most protective one and children from these families report low levels of alcohol consumption, prevalence of alcohol use among children from neglecting and authoritarian families is much higher. The permissive parenting style can have similar protective effect on alcohol use as the authoritative one, but this can be limited by the younger age of children, because parental control is necessary during adolescence and this style is characterized by its absence. There is a need to imply these findings into practice within primary prevention programmes which should target parents beside their children as well.

Key words: parental rearing styles, alcohol use, children, adolescents, descriptive analysis of research studies

Úvod

V posledních desetiletích byla opakovaně prokázána vysoká míra užívání návykových látek mezi dětmi a mladistvými. Alkohol patří k nejoblíbenějším z nich (ESPAD, 2011; Monitoring The Future, 2011).

Nejen v našich socio-kulturních podmínkách se přitom jedná o látku legální a snadno dostupnou. Jeho konzumace je navíc společensky tolerována a podporována, zatímco rizika s ní spojená bývají často přehlížena.

Děti se s alkoholem setkávají již v průběhu dětství ať už bezprostředně v rodině, či prostřednictvím různých mediálních kampaní. V průběhu dospívání se potom často stává hlavním, či dokonce jediným prostředkem zábavy, což může mít pro další vývoj některých jedinců velmi negativní následky.

Vzhledem k závažnosti této problematiky se v současné době řada výzkumů věnuje zjišťování příčin tohoto rizikového chování u dětí a adolescentů a faktorů, jež ho mohou ovlivňovat v protektivním či rizikovém slova smyslu. Těch je bezesporu celá řada, ať už se jedná o faktory rodinné, socio-kulturní nebo o osobnostní charakteristiky jedince.

Jedním z nich je i způsob výchovy, respektive rodičovské výchovné styly. Domácí i zahraniční autoři, kteří se věnují jejich kategorizaci se shodují na pozitivních i negativních následcích, jež mohou jednotlivé výchovné styly na vývoj jedince mít. (Baumrind 1967, 1991; Čáp, 1996).

Cílem této práce není obsáhnout problematiku rodičovských výchovných stylů v celé její šíři, ale analyzovat výsledky aktuálních výzkumných studií, které se zabývají jejich souvislostí s užíváním alkoholu u dětí a mladistvých - porovnat závěry autorů longitudinálních i průřezových výzkumných studií a zjistit tak, které styly výchovy jsou v tomto směru považovány za nejvhodnější a které jsou naopak nevhodné. Práce se dále snaží objasnit, jaké výchovné styly převládají v rodinách dětí, jež vykazují nejvyšší prevalenci užívání alkoholu.

Výsledky této práce by měly přispět především k rozšíření poznatků v dané oblasti a poskytnut tak teoretický základ pro realizaci dalších výzkumů či implementaci dosavadních poznatků do praxe, například v rámci primárně preventivních programů.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Výchova

Má-li se následující část práce zabývat různými aspekty výchovy a jejím celkovým způsobem, je nutné nejdříve vymezit pojem výchovy tak, jak je v daných souvislostech používán. Čáp a Mareš (2001, s. 247) charakterizují výchovu jako „záměrné působení vychovávajících, tedy rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávané, především děti a mládež, směřující k určitému výchovnému cíli“. K dosažení výchovných cílů může být využíváno rozmanitých výchovných prostředků a metod, „přičemž stejný výchovný prostředek či postup je někdy účinný, jindy neúčinný, někdy dokonce vede k pravému opaku“. To závisí jak na vychovávajícím tak i vychovávaném, jejich vzájemném působení, dané situaci a mnoha dalších okolnostech (Čáp, 1996).

1.1. Způsob výchovy, výchovný styl

Pojem způsob výchovy zahrnuje veškeré složky komunikace a vzájemné interakce mezi dospělými a dětmi. „Vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty, zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně“ (Čáp & Mareš, 2001, s. 303). V zahraniční literatuře převažuje termín **rodičovský výchovný styl** (parental rearing style), jež slouží k označení základních typů způsobu výchovy, jak byly představeny v typologiích K. Lewina (1939), D. Baumrindové (1967) či E. E. Maccobyové a J. A. Martina (1983). Česká literatura však preferuje termín **způsob výchovy**, který sjednocuje hledisko typologické s přístupem respektujícím individuální rozdíly. Je tedy širší a neomezuje se pouze na typy přesně odlišené (Čáp, 1996).

2. Historie výchovy dítěte

V historii Evropy velmi často převládaly autoritářské způsoby výchovy, pro které byl typický především záporný emoční vztah k dítěti a silné řízení. Od dítěte byla vyžadována absolutní poslušnost a zodpovědnost. Nebyly brány ohledy na jeho individualitu ani specifické dětské potřeby. Účelem tohoto způsobu výchovy bylo formovat poslušné a pasivně přizpůsobivé členy společnosti (Čáp & Mareš, 2001). Tento přístup však opakovaně vyvolával kritiku především z řad humanistických myslitelů.

2.1. Humanistický obrat v přístupu k výchově dítěte

Proti puritánské a autoritářské výchově, jež byla do té doby považována za jedinou správnou metodu, se v 17. století vyhradil již John Locke (1632 – 1704). V Anglii v té době převládaly výhradně nepřátelské názory vůči jakékoliv přirozenosti dítěte. Ta byla potlačována na úkor žádoucího chování. Locke ve svém spise O výchově (Locke in Helus, 2009) apeluje právě na dětskou přirozenost a učení prostřednictvím her a sportu. Děti podle něj nemají být rozmazlovány, ale disciplína a pozornost by neměly být důsledkem násilí a trestů, jak tomu bylo doposud. Poslušnost by měla být naopak důsledkem pozorné a laskavé péče, která dítě podněcuje k plnění daných požadavků mnohem intenzivněji. Výchova by tedy neměla spočívat pouze v zaslepeném vyžadování absolutní poslušnosti, ale naopak ve snaze dítěti porozumět a tolerovat jej. Locke kladl velký důraz na osobnost vychovatele, jež se pro dítě stává příkladem, a ačkoli se ve spise zabývá působením obou rodičů na výchovu dítěte, vůdčí autoritou podle něj měl být otec.

Na dílo Johna Locke a později navázal francouzský filozof Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778). I on kladl velký důraz na přirozenost dítěte a respekt vůči jeho svobodnému vývoji. Kritizoval odkládání dětí k tzv. „kojným“ a upřednostňoval kojení vlastní matkou. To bychom z pohledu dnešní psychologie mohli chápat jako umožnění vzniku attachmentu¹, jehož význam je pro zdravý vývoj jedince velice důležitý. Rousseau ale stále zastával i některé předchozí poměry. Preferoval například přenechání výchovy dětí do 12ti let vyškoleným vychovatelům, s nimiž děti (ze střední třídy) vyrůstaly na venkově, aniž by jim

---

¹ Attachment = trvalé emoční pouto, které je charakterizované potřebou dítěte vyhledávat a udržovat blízkost s určitou dospělou osobou (rodičem). Dítě využívá kapacitu a funkce vyvinutější psychiky rodiče ke zvládnání vlastních procesů a to zejména ve stresových podmínkách (Bowlby, 1982).

byl umožněn kontakt s ostatními vrstevníky. Velký důraz byl kladen zejména na poznávání a vnímání přírody. Šlo tedy o jistou formu instruovaného dospívání, kdy vychovatelé byli zodpovědní za edukativní i výchovnou složku dětského vývoje (Rousseau in Helus, 2009).

Následovníkem Rousseaua se stal švýcarský psycholog Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827). Ten měl na rozdíl od Locke a Rousseaua s dětmi osobní zkušenosti. Nezabýval se však výchovou dětí ze středních a vyšších tříd, jak tomu bylo u jeho předchůdců. Zakládal sirotčince a dbal především na výchovu dětí, které se z jakýchkoli důvodů ocitly na okraji společnosti. Snažil se tedy, aby výchova byla dostupná všem bez rozdílu a aby i tyto děti mohly být později pro společnost prospěšné a ne naopak (Kyrášek, 1968).

Vedle svého pedagogického díla kladl velký důraz na význam výchovy i Jan Amos Komenský (1592 – 1670). Také on apeloval především na důležitost respektování dětské přirozenosti a nikoli jejího překonávání, jak tomu bylo dříve. Vyzdvihoval také smysl kladného přístupu dospělých k dětem (s láskou, úctou a důvěrou), tedy kladného emočního vztahu k dětem, na němž by podle něj měla být výchova založena (Komenský in Čáp & Mareš, 2001).

2.2. Vývoj kategorizace výchovných stylů

Tendence diferencovat způsob výchovy se začala objevovat na začátku 20. století, přičemž první významnou typologii výchovných stylů vytvořil na základě svých výzkumů německý psycholog Kurt Lewin.

Ten ve třicátých letech emigroval do USA a tamější velice odlišný způsob výchovy ho k těmto výzkumům zaměřeným na diferenciaci výchovných stylů inspiroval. Jeho typologie sestává ze tří výchovných stylů - autokratického, liberálního a sociálně integračního (Lewin et al. in Čáp, 1996). Styl autokratický je charakteristický vyžadováním absolutní poslušnosti pomocí trestů a výhrůzek. Dětem není poskytován dostatek samostatnosti ani iniciativy a jejich individuální potřeby nejsou respektovány. Naproti tomu v rámci liberálního stylu výchovy nejsou na děti přímo kladeny žádné požadavky a pokud ano, není vyžadováno jejich důsledné plnění. Třetí, čili sociálně integrační styl, klade důraz na podporování dětské iniciativy a respektování individuality dítěte. Vychovatel je ochoten

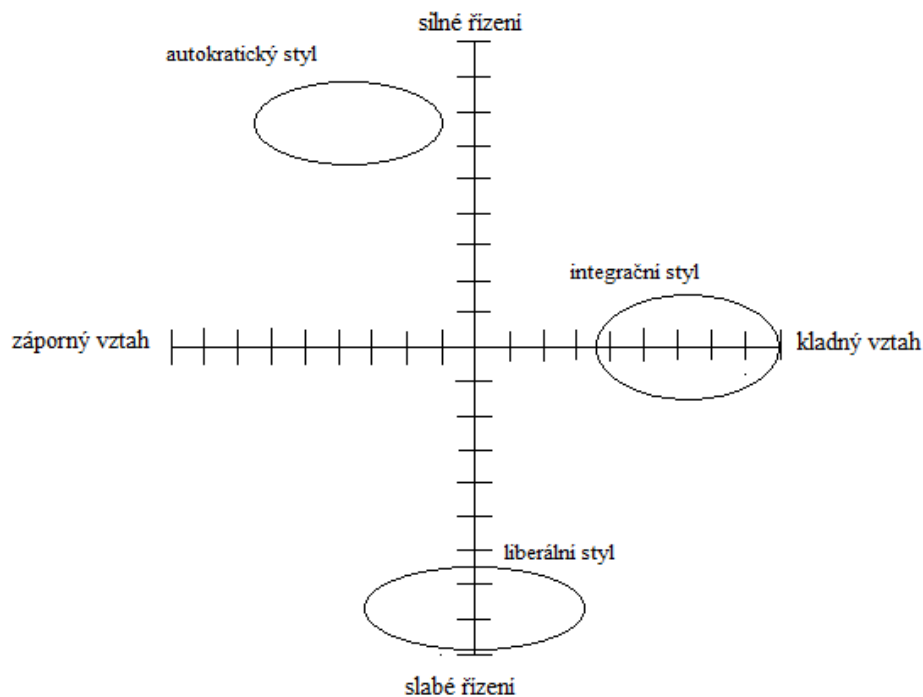
s dětmi diskutovat a přistupovat na kompromisy. Podle výsledků výzkumů K. Lewina a jeho spolupracovníků byl za optimální považován styl sociálně integrační (Čáp 1996; Čáp & Mareš, 2001).

Výsledky Lewinových výzkumů byly potvrzeny a dále rozšířeny mnoha dalšími autory. Ukázalo se ale, že typologický přístup má i své nedostatky. K jejich překonání sloužil později Schaeferův model, který hodnotí stupeň výchovného postupu ve dvou navzájem nezávislých dimenzích (Langmeier & Krejčířová, 2006):

- 1) Dimenze emočního vztahu k dítěti: láska, kladný postoj – hostilita, záporný, chladný, zavrhuující postoj.
- 2) Dimenze řízení: autonomie, minimální (slabé) řízení, – kontrola, maximální (silné) řízení.

O sloučení typologického modelu a modelu dvou dimenzí se v návaznosti na Lewinovu práci v Evropě pokusili manželé Tauschovi (Tausch & Tausch, 1977). Dimenze jsou na obrázku č. 1 znázorněny dvěma osami, protínajícími se v pravém úhlu (vodorovná dimenze emočního vztahu a svislá dimenze řízení). Jak je patrné z grafického propojení typologického modelu a modelu dvou dimenzí, model tří výchovných stylů zachycuje pouze část výrazných forem výchovy, zatímco model dvou dimenzí umožňuje vyjádřit výchovný styl ve větší šíři.

Obrázek č. 1 Model dvou nezávislých dimenzí v kombinaci s typologickým modelem. (Čáp, 1996, str. 145)

V další fázi výzkumů Tauschovi svůj model modifikovali a to v návaznosti na Rogersovu koncepci osobnosti a podmínek jejího příznivého vývoje. Jejich nový model sestával ze čtyř dimenzí, přičemž první tři z nich podporují rozvoj emočního vztahu mezi dospělým a dítětem a odpovídají tak původní dimenzi emočního vztahu. Čtvrtá dimenze je pak zaměřena na formu řízení.

- 1) První dimenze je charakterizována respektem, vřelostí a ohleduplností vůči dítěti, nebo naopak pohrdáním, odtažitostí a bezohledností.
- 2) Druhá dimenze odpovídá empatickému porozumění či absenci empatie
- 3) Pro třetí dimenzi jsou typické dva protipóly – opravdovost, autentičnost a upřímnost a naproti tomu falešnost (neshoda vnějších projevů s vnitřním prožíváním).
- 4) Čtvrtá dimenze je charakterizována nondirektivní podporou nebo naopak její absencí.

Další významný model, který vznikl v důsledku požadování teoretického zakotvení výzkumu v 70. letech v Německu, je tzv. Dvoukomponentový model rodičovského zpevnování (odměnou a trestem) inspirovaný Skinnerovou teorií učení. Autoři (Stapf et al.,

1972) považují tyto komponenty za základní skutečnost také pro rozlišování způsobu výchovy v rodině. Dvěma formám zpevnování (odměně a trestu) i v tomto případě odpovídají dvě dimenze rodinné výchovy:

- 1) přísnost, hojné užívání trestů, pokárání a nátlaku
- 2) podpora, pochvala, pomoc

Autoři tohoto modelu ve svých výsledcích popisují, že dítě vychovávané podle první dimenze se řídí zákazy. Snaží se vyhýbat trestům, řídí se názory autorit a je konformní. Omezuje se tak jeho vlastní aktivita a vzniká tzv. „syndrom hodného dítěte“. Když pak dítě z takového rodinného prostředí přijde do skupiny vrstevníků s jinými normami, než které platily v rodině a kde je tolerováno (případně žádoucí) vše, co bylo v rodině zakázáno, zvýší se jeho aktivita a chová se zakázaným způsobem, přestože je trestáno. Tyto děti bývají více úzkostné.

Naopak dítě vychovávané v rodině, kde nechybí podpora a pochvala je více orientované na odměny za plnění příkazů a jeho aktivita není omezována. Je podporováno jeho zdravé sebevědomí, což má pozitivní vliv na jeho sociální začlenění. Je oblíbené ve skupině vrstevníků a dobře se přizpůsobuje. Jeho pohled na svět je více optimistický (Stapf et al., 1972).

Praxe však dokazuje, že orientace pouze na tyto dvě dimenze je příliš úzká. Výchovná problematika je totiž mnohem složitější než pouhý soubor odměn a trestů (Čáp, 1996).

Doposud zde byly popsány pouze typologie, jež mají svůj původ v Evropě. Dílem K. Lewina se ale inspirovala také psycholožka Diana Baumrindová v USA a v roce 1967 představila svoji teorii tří výchovných stylů (Baumrind, 1967). Ta obsahuje styl autoritářský, autoritativní a shovívavý. O čtvrtý – zanedbávající výchovný styl později její teorii doplnili Martin a Maccobyová (1983). Vzhledem k tomu, že doposud nedošlo k výraznějšímu rozvoji těchto typologií a valná většina zahraničních výzkumů z nich stále vychází, budou podrobněji rozebrány v následující kapitole.

3. Současný stav poznání

3.1. Spojené státy americké

Jak již bylo zmíněno výše, rodičovskými výchovnými styly se v USA zabývala psycholožka Diana Baumrindová. Ta ve své typologii (Baumrind, 1967) představila **autoritářský**, **autoritativní** a **shovívavý** výchovný styl, které ve své podstatě odpovídají Lewinově typologii. Baumrindová (1967) tyto tři typy výchovných stylů popisuje následovně:

▪ **Autoritářský výchovný styl**

Autoritářští rodiče se vyznačují snahou o formování, kontrolu a především hodnocení chování jejich dítěte vzhledem ke společenským standardům. Mají na své děti velmi vysoké nároky a nejsou schopni tolerovat jakékoli formy nepatřičného dětského chování. Nejsou přístupní kompromisům, vyžadují od dítěte absolutní poslušnost a plnění příkazů. Kladou důraz na podřízenost a respekt dětí vůči jejich autoritě. Jsou přísní, k dosažení svých cílů využívají zákazů a trestů a omezují tak autonomii dítěte. Děti z rodin, kde převažuje autoritářský styl výchovy, bývají pasivní, úzkostné a zejména u chlapců se vyskytují agresivní prvky chování.

▪ **Autoritativní výchovný styl**

Autoritativní rodiče se snaží řídit aktivity svého dítěte rozumným způsobem. Vysvětlují dítěti jasně nastavená pravidla a jejich důvody a zároveň po něm žádají vysvětlení, když se jim odmítá přizpůsobit. Rodiče uznávají práva dítěte, podporují ho v jeho nezávislosti, ale současně od něj vyžadují dodržování norem, dosažení shody a zodpovědné chování. Vlastní názory dítěte jsou respektovány a rodiče podporují jeho rozvoj především s ohledem na jeho individuální zájmy. Svá rozhodnutí ale nestaví na přáních dítěte. Nastavují standardy pro jeho budoucí chování a k dosažení vytyčených cílů, využívají především podporu, režim a rozum. Děti z těchto rodin jsou schopnější, aktivnější a více cílevědomé než děti z rodin s autoritářskou či shovívavou formou výchovy.

- **Shovívavý výchovný styl**

Pro rodiče praktikující shovívavý výchovný styl je typická snaha vychovávat své děti, aniž by používali zákazy či tresty. Individuální potřeby dětí jsou maximálně tolerovány stejně jako veškeré formy jejich chování (včetně nevhodného). Všechna pravidla i zásady jsou podrobně vysvětlovány a rodiče se ani v tomto směru nebrání kompromisům. Nemají na dítě mnoho požadavků ohledně plnění povinností a přebírání zodpovědnosti. Nevyžadují od dítěte bezpodmínečnou ukázněnost. Dávají průchod dětské přirozenosti, včetně společensky nevhodného chování. Snaží se naplnit všechny dětské potřeby. Nechtějí být pro dítě vzorem, který by později mohlo napodobovat. Zříkají se zodpovědnosti za formování budoucnosti dítěte a veškerá jeho rozhodnutí plně respektují. Děti z rodin se shovívavou výchovou postrádají cílevědomost a bývají nezodpovědné.

Na typologii Baumrindové v USA navázali E. E. Maccobyová a J. A. Martin (1983), kteří ji rozšířili o čtvrtý výchovný styl, což umožnilo zasazení typologie výchovných stylů do rámce modelu dvou dimenzí, jak ukazuje tabulka č. 1.

- **Zanedbávající výchovný styl**

Tento styl výchovy se vyznačuje lhostejností rodičů vůči dětem. Rodiče nekladou na dítě žádné nároky a nevyžadují jeho zodpovědnost. Na rozdíl od rodičů shovívavých ale neprojevují ani zájem o jeho rozvoj. Starají se pouze o zabezpečení základních potřeb dítěte. Někdy jsou dokonce citově chladní, či dítě odmítají. Jejich emoční vztah k dětem je tedy veskrze záporný.

Tabulka č. 1: Klasifikace rodičovských výchovných stylů v rámci modelu dvou dimenzí. (Maccoby & Martin, 1983, str. 39)

Míra kontroly a požadavků	Rodiče	
	Akceptující	Odmítající
Vysoká	Autoritativní výchovný styl	Autoritářský výchovný styl
Nízká	Shovívavý výchovný styl	Zanedbávající výchovný styl

Při svých výzkumech později Baumrindová narazila na nedostatky dosavadních typologií, které spočívaly zejména v jejich přílišném zobecnění, a tak svou typologii modifikovala na sedm výchovných stylů (1991). Z původní typologie zde zůstal **styl autoritativní** a stejně tak i **zanedbávající styl**. Shovívavý styl výchovy byl ale rozdělen na dva podtypy – **demokratický** a **nondirektivní**, přičemž demokratický styl se vyznačuje větší mírou závazků vůči dítěti, zatímco nondirektivní styl odpovídá původnímu stylu shovívavému. Na dva podtypy byl rozdělen také styl autoritářský – **autoritářský řídicí**, charakterizující rodiče vysoce restriktivní s velkou mírou a požadavků a absolutní kontrolou jejich plnění a **neautoritářský řídicí**, který je typický vyšší mírou citlivosti rodičů. Pro sedmý výchovný styl nazvaný „**good enough**“, který bychom mohli překládat jako mírný je charakteristický střední mírou kontroly a požadavků a stejně tak i průměrným emočním vztahem rodičů k dětem.

Ačkoli tato diferencovanější typologie umožňuje přesnější klasifikaci výchovných stylů, autoři současných výzkumů stále vycházejí z předchozích, jednodušších typologií.

3.2. Česká republika – Model devíti polí

V našich podmínkách se problematikou rodičovských výchovných stylů začal v 60. letech na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy zabývat Jan Čáp se spolupracovníky. Pro své výzkumné účely zpočátku využívali model typologický podle Lewina a později i model dvou dimenzí. Výsledky shromážděné pro jejich výzkum ale

upozornily na nedostatky obou těchto modelů, a to zejména v jejich jednoduchosti. Podle Čápa (1996), se například kladný a záporný pól v dimenzi emočního vztahu nevylučují, naopak časté jsou případy ambivalence. A stejně tak tomu může být i u dimenze řízení. Tyto nedostatky se staly podnětem pro vytvoření zcela nového modelu způsobu výchovy, který slučuje analytické i syntetické modely – **Modelu devíti polí** (Čáp, 1996; Čáp & Mareš, 2001). Ten odpovídá typologickým přístupům, ale zároveň umožňuje výstižnější vyjádření způsobu výchovy pomocí vzájemného působení emočního vztahu rodičů k dítěti a jejich výchovného řízení (viz tabulka č. 2).

Tabulka č. 2: Model devíti polí způsobu výchovy v rodině (Čáp & Mareš, 2001, str. 306)

Emoční vztah	Řízení			
	Silné	Střední	Slabé	Rozporné
Záporný	1 Výchova autokratická		2 Liberální výchova	3 Pesimální forma výchovy
Záporně-kladný	9 Výchova emočně rozporná			
Kladný	4 Výchova přísná a přitom laskavá	5 Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním	6 Laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 Výchova s rozporným řízením vyváženým kladným emočním vztahem
Extrémně kladný			8 Kamarádská výchova	

Dimenze emočního vztahu je tvořena kladnou a zápornou komponentou, jak tomu bylo i u základních modelů dvou dimenzí. Ty odpovídají míře kladných citových vztahů a projevů lásky, nebo naopak citovému odstupu, který se dítěti dostává. Podle převažujících projevů lze pak vyvodit základní formy emočního vztahu (Čáp, 1996):

- **Kladný** emoční vztah (případně extrémně kladný), typický převažováním kladných komponent (emoční podpora, láska, přijetí).
- **Střední** emoční vztah, který se projevuje přítomností kladných i záporných komponent ve vyrovnané míře.

- **Záporně-kladný** emoční vztah, charakteristický ambivalentním vztahem (projevy kladných a záporných komponent se střídají).
- **Záporný** emoční vztah, který se projevuje převahou záporných komponent (chybí emoční podpora a porozumění rodičů).

Dimenze řízení sestává z komponenty požadavků a volnosti. V každé výchovné situaci lze předpokládat jisté nároky na dítě a následnou kontrolu jejich plnění. Základní formy výchovného řízení v rodině tedy určuje především míra a rozsah požadavků, které jsou na dítě kladeny a zároveň stupeň kontroly, či naopak volnosti, která je dítěti poskytována. (Čáp, 1996).

- **Silné řízení** je charakteristické velkým množstvím požadavků a nároků na dítě, přičemž jejich kontrola je velice důsledná.
- Pro **střední řízení** je typická přiměřená míra požadavků a nároků na dítě i jejich kontrola.
- **Slabé řízení** se projevuje minimálním množstvím požadavků či nároků, bez důslednější kontroly.
- **Rozporné řízení** naopak zahrnuje velké množství požadavků, jejichž plnění není příslušně kontrolováno.

Komponenty obou dimenzí se vzájemně kombinují (viz tabulka č. 2), přičemž u každé z devíti možných kombinací byly zjištěny typické znaky pro vývoj osobnosti u dětí i dospívajících, které umožňují charakterizovat určitou formu způsobu výchovy (Čáp 1996). I přes některé společné znaky daného způsobu rodinné výchovy se ale samozřejmě můžeme setkat s individuálně odlišnými projevy dané výchovy. Zde je potřeba zdůraznit, že podle Čápa (1996; 2001) i dalších autorů (Matějček, 1986; Helus, 2009) mohou mít stejné výchovné metody praktikované jinými vychovateli na jiných dětech zcela odlišné následky. Je tedy zřejmé, že vystižení způsobu výchovy nekončí pouhým zařazením do jednoho z devíti polí schématu. Zařazení nám poskytuje pouze obecné informace o způsobu výchovy a pravděpodobných možnostech vývoje dítěte, nikoli individuální specifika daného případu (Čáp, 1996).

3.2.1. Vliv jednotlivých způsobů výchovy na vývoj dítěte

Jednotlivá pole schématu a vliv daného způsobu výchovy na vývoj dítěte (Čáp & Mareš, 2001; Gillernová 2004):

První pole vyjadřuje tradiční autokratický způsob výchovy charakteristický silným řízením a záporným emočním vztahem, jak ho již známe z typologie K. Lewina (1939), či D. Baumrindové (1967). Výchova je velmi přísná, typická vyžadováním absolutní poslušnosti a bezpodmínečným plněním úkolů. Tento způsob výchovy se ukázal jako velmi nepříznivý zejména pro chlapce. Dívky bývají svědomitější, ale mají problémy se sebeovládáním a jsou citově labilní.

Druhé pole představuje liberální způsob výchovy ovšem se záporným emočním vztahem. Na dítě nejsou kladeny žádné požadavky, rodiče o ně projevují jen malý zájem, případně nezájem. Tento způsob výchovy tedy odpovídá zanedbávajícímu výchovnému stylu, jak ho prezentují Maccobyová a Martin (1983). Mladiství s tímto výchovným stylem bývají nezodpovědní a inklinují k pasivním způsobům trávení volného času pouhou zábavou.

Pro pesimální formu výchovy vyjádřenou **třetím polem** je charakteristický záporný emoční vztah k dítěti a rozporné (ambivalentní) řízení. Na dítě jsou obvykle kladeny vysoké požadavky, jejichž kontrola už ale není tak striktní a zároveň je mu poskytována volnost. Tito mladiství mají sklon k dominanci, bývají nesvědomití, mohou mít problémy se sebeovládáním a objevuje se u nich i výrazná emoční labilita.

Čtvrté pole vymezuje výchovu přísnou, ale zároveň laskavou. Při nárocích, které dospělí na dítě kladou, zohledňují jeho možnosti a přání. Tento způsob výchovy má převážně kladné výsledky. Dospívající vykazují emoční stabilitu, svědomitost, i dobré sebeovládání. V současné společnosti však tento způsob výchovy není častý.

Páté pole představuje optimální formu výchovy, která je typická přiměřeným kladením nároků a požadavků a jejich přiměřenou kontrolou doplněnou o kladný emoční vztah k dítěti. Dospívající s touto formou výchovy vykazují stejně dobré výsledky jako dospívající z pole čtvrtého, ovšem tento způsob výchovy se ve společnosti vyskytuje častěji.

Pro **šesté pole** je charakteristická laskavá výchova podpořená kladným emočním vztahem rodičů, avšak bez jasněji vymezených požadavků a hranic. Lepší výsledky u tohoto výchovného způsobu vykazují chlapci, naopak dívky inklinují k nesvědomitosti a jsou méně cílevědomé.

Rozporné řízení, které se objevuje v **sedmém poli**, je charakteristické velkým množstvím požadavků, jejichž kontrola není nedůsledná. To je ovšem relativně vyváženo kladným emočním vztahem rodičů. Mladiství z tohoto pole vykazují právě díky kladnému emočnímu vztahu výrazně příznivější vlastnosti než mladiství z pole pesimálního.

Osmé pole je charakterizováno jako tzv. kamarádská výchova. Zde převládá zcela dobrovolné dodržování norem podpořené extrémně kladným emočním vztahem. Děti rozumí požadavkům, které jsou na ně kladeny a plní je bez nutnosti kontroly. Cítí, že je rodiče bezmezně přijímají a akceptují, a proto rády plní různé úkoly ve prospěch rodiny. Mladiství z tohoto pole dosahují stejně příznivých vlastností jako mladiství z pole pátého. Jsou svědomití, sebeovládání jim nedělá problém, jsou emočně stabilní a nemají tendenci k dominantnímu chování.

V **devátém poli** je výchova emočně rozporuplná. Jeden z rodičů projevuje záporný emoční vztah a druhý naopak extrémně kladný. Tento způsob výchovy může být relativně příznivý pro dívky. Naopak chlapci bývají většinou nesvědomití, mohou mít problémy se sebeovládáním a mají sklony k dominanci. Vzhledem k variabilitě dimenze řízení se ale v tomto poli objevují četné rozdíly ve vlastnostech, jež mladiství z tohoto pole vykazují.

Vybrané výsledky Čákových výzkumů (Čáp, 1996; Čáp & Mareš, 2001; Gillernová, 2004) tedy prokazují velmi silný vliv způsobu výchovy v rodině na emoční stabilitu-labilitu dítěte. U dětí z rodin s kladným emočním vztahem je častěji zjišťována emoční stabilita, vyrovnanost a citová rovnováha. Pokud je kladný emoční vztah navíc kombinován se středním výchovným řízením, rozvíjí se u dětí zejména svědomitost, cílevědomost, altruismus a dále přiměřené sebepojetí a sebehodnocení. Naopak je tomu u dětí z rodin se záporným emočním vztahem. Ty vykazují výraznou emoční labilitu a časté změny nálad v nepříznivém směru, bývají napjaté, dráždivé, nejisté apod. Důsledkem kombinace

záporného emočního vztahu a silného výchovného řízení je pak u dětí zejména nesvědčitost, nedostatek vytrvalosti a narušené sebepojetí.

Na základě svých výzkumů dále Čáp prokázal i jistou souvislost mezi emočním vztahem a prospěchem dětí. Zatímco děti s kladným emočním vztahem rodičů dosahují velmi dobrého školního prospěchu, u dětí, k nimž mají rodiče záporný emoční vztah, je tomu naopak. Čáp s Marešem (2001) ale zároveň upozorňují, že tato souvislost byla potvrzena jen některými dalšími výzkumy, zatímco jiné ji naopak vyvrátily. Jedná se tedy pravděpodobně o souvislost volnější. Lze předpokládat, že u rodičů s vyšším dosaženým vzděláním, a tedy vyšší inteligencí, se ve výchově objevuje kladný emoční vztah častěji.

Další aspekt osobnosti, na který má u dětí vliv způsob výchovy, je i realizace zájmových činností ve volném čase. Čáp a Mareš uvádějí (2001), že děti s kladným emočním vztahem rodičů bývají v realizaci zájmových činností aktivnější a vytrvalejší. Naproti tomu děti z rodin se záporným emočním vztahem častěji inklinují k pasivnímu způsobu trávení volného času.

4. Rodinné faktory vzniku a rozvoje závislosti

Ačkoli užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými nemusí zdaleka vždycky vyústit v závislost, na iniciaci jeho užívání se mohou podílet mimo jiné i některé rodinné faktory, které ve své teorii popisuje psychoterapeut Martin Hajný. Smyslem této kapitoly je tedy propojit výše uvedené poznatky s teorií rodinných faktorů působících na vznik a rozvoj závislosti. Hajný (2003) uvádí následující:

- Nedostatečná pozornost nebo problematická reakce ze strany rodičů na chování dítěte

Pod tímto souhrnným názvem Hajný (2003) upozorňuje na nedostatečnou pozornost vůči dílčím úspěchům a dovednostem dítěte a naopak přílišnou kritiku až ponižování. To se může objevit například u rodičů, jež si vysní určitý ideál svého dítěte, aniž by přitom brali ohled na jeho reálné schopnosti a možnosti a následně se snaží do tohoto ideálu dítě vtěsnat. Rodiče pak dávají najevo svou nespokojenost s jeho výkony, čímž může být dítě následně frustrováno. Chybí zde tedy individuální přístup ze strany rodičů, jehož nedostatek může způsobit mnohé problémy v jeho vývoji (Matějček, 1986; 1994).

Nejsou zde tedy přítomny prvky kladného emočního vztahu charakterizovaného bezpodmínečným přijetím dítěte takového, jaké je. Problematické jsou rovněž reakce na případné chyby a selhání dítěte – ty se ve stejných situacích často liší. Chybí ona Matějčkem vyzdvihovaná důslednost, bez níž dítě postrádá jistotu a jeho přirozené prostředí se pro něj stává nesrozumitelné (Matějček, 1986). Ve výchovných postupech se pak uplatňují zejména výčitky či vnucované pocity viny.

Prvky tohoto faktoru nacházíme zejména v rodinách se záporným emočním vztahem a slabým či rozporným řízením – u liberální a pesimální formy výchovy z Čápova Modelu devíti polí (1996). Mohou se ale objevit například i u autoritářského výchovného stylu, který známe z typologie Baumrindové (1976).

- Narušené či zatížené vztahy mezi dítětem a rodičem

Charakteristická je zde přítomnost tzv. „hyperprotektivní matky“. Ta se na dítě upíná se snahou ochránit jej před okolním světem a dopřát mu jen to nejlepší. Neumožní dítěti přirozený průběh socializace a chce si ho „nechat pro sebe“.

Častá je zde rovněž velmi slabá přítomnost otce, či dokonce jeho nepřítomnost. Matka se pak v prvním případě často staví mezi dítě a otce, který se na jeho výchově zdráhá podílet a ve druhém případě se otcovu výchovnou roli snaží zastat (Hajný, 2003).

Zde jsou patrné zejména prvky ambivalentního emočního vztahu, kdy jeden rodič (v tomto případě matka) představuje extrémně kladný emoční vztah, zatímco vztah druhého rodiče (otce) k dítěti je spíše záporný, popřípadě obě dimenze emočního vztahu zastává matka, jež se snaží nahradit nepřítomného otce. To je charakteristické pro způsob výchovy, který je v Čáповě modelu (1996) vyjádřen polem devátým.

- Chaotické či špatně vymezené vztahy mezi generacemi

Hajný (2003) uvádí, že v rodinách závislých bývají často narušeny tzv. „transgenerační hranice“. Tím je chápána jistá záměna rolí, kdy například nejstarší sestra zastává roli matky a stará se o mladší sourozence atd. Častější než naprostá záměna rolí je však absence rodinných pravidel, kdy není jasné, kdo je za co zodpovědný a čím si kdo může být jistý. Děti vyrůstající v takových rodinách jsou tedy zatěžovány velkou mírou nejistoty a jejich kompetence, svoboda i odpovědnost se stále mění. I v tomto případě se tedy pro dítě jeho vlastní prostředí stává nesrozumitelné a vyvolává v něm pocity nejistoty (Matějček, 1983).

Jisté prvky tohoto faktoru bychom mohli najít zejména ve druhém, třetím a devátém poli Čáповa modelu (1996), kde dimenze řízení je slabá až rozporná a emoční vztah k dítěti převážně záporný.

- Skryté a nedostatečné či naopak nadměrné vyjadřování kritiky a hněvu v rodinách

V rodinách závislých se lze setkat se dvěma extrémy, jak je popisuje Hajný (2003). Jedná se o nadměrné potlačování či naopak zvýšenou, neadekvátní míru projevování

záporných emocí v rodině, přičemž obojí má za následek značně zvýšenou hladinu napětí, obavu z otevřené komunikace či pocit ohrožení v domácím prostředí.

Nedostatečné projevování záporných emocí v rodině (ať už se jedná o smutek, hněv, zlost, či zklamání) přispívá u dětí k emoční labilitě. Pokud v rodině dojde ke stresové situaci, ale ostatní členové svou reakci potlačují, pak si dítě se svými pocity neví rady, připadají mu nepatřičné, stydí se za ně a bojí se je projevit. V takových rodinách obvykle chybí empatie. Děti se uzavírají do sebe a žijí ve vlastním světě (Matějček, 1986).

Nadměrné vyjadřování hněvu v rodinách pak vede u dětí k intenzivním pocitům strachu a rovněž emoční labilitě (Matějček, 1986). Lze předpokládat, že tyto děti mají větší tendenci k agresivnímu chování, protože jsou na něj z domácího prostředí zvyklé a vnímají ho jako jediný možný prostředek zvládnání krizových situací.

Zejména s nadměrným vyjadřováním hněvu bychom se jistě mohli setkat u autoritářského stylu výchovy, zatímco potlačování záporných emocí by se mohlo projevit především v rámci výchovy emočně rozporuplné představované devátým polem Čápova Modelu devíti polí (1996).

- Jeden či více závislých členů rodiny

Závislost jednoho či více členů rodiny bezesporu ovlivňuje chod celé domácnosti i rodinnou atmosféru. Ta bývá velice napjatá. Zejména jde-li o závislost jednoho či obou rodičů, je zde zvýšená pravděpodobnost výskytu rodičovských sporů, finanční krize, agresivního chování a násilí, z čehož dítě může být velice úzkostné a nejisté. Závislý člen se pro dítě může stát vzorem, jindy je zdrojem nečekaných reakcí souvisejících se stavem intoxikace či abstinence (Hajný, 2003).

Je to právě střídání akutní intoxikace se stavem abstinence, které může být zdrojem ambivalentního emočního vztahu a rozporného řízení. I zde tedy nacházíme jistou souvislost s třetím a devátým polem Modelu devíti polí (1996).

Závislí rodiče bývají často nezralí, vysoce labilní a nespokojení se svou rolí rodiče a je pro ně tedy příznačné volit krajně nepříznivé formy výchovy. Specifické riziko představují závislé matky. Pro dcery se často stávají vzorem, se kterým se později identifikují a přebírají matčiny životní postoje, které jsou často spojeny s rezignací, i způsoby řešení problémů pomocí alkoholu či jiných psychoaktivních látek (Hajný, 2003).

- Spolu-závislost (co-dependence)

Pojmem spolu-závislost popisuje Hajný (2003) stav, kdy závislost jednoho člena rodiny umožňuje relativně normální fungování členům ostatním. Dochází k ní například v případech, kdy se závislost stane primárním rodinným problémem, na který je upřena veškerá pozornost. Další problémy, jejichž řešení by pro některé členy rodiny mohlo být nepříjemné, tedy mohou zůstat v pozadí, neboť závislost se zdá být závažnější. Typickým příkladem jsou rodiny, kdy rodiče „umožňují“ svému dítěti v problémovém chování (závislosti) pokračovat a nemusí tak řešit dlouholetou partnerskou krizi apod.

Dalším příkladem mohou být rodiny, kde je dlouhodobá závislost jednoho z rodičů vnímána jako standard a jeho chování je stabilní. Problémy pro rodinu začnou ve chvíli, kdy se daný rodič pokouší abstinovat, s čímž souvisí změny nálad apod. Ostatní členové rodiny často nejsou schopni se této zátěžové situaci přizpůsobit a závislého člena tak utvrzují v předpokladu, že jeho závislost vlastně problémem nebyla (Hajný, 2003)

I v takovýchto případech můžeme předpokládat výskyt ambivalentního emočního vztahu, který v Modelu devíti polí (1996) odpovídá poli devátému.

Je zřejmé, že výše zmíněné rodinné faktory vzniku a rozvoje závislosti mohou s některými nepříznivými aspekty způsobu výchovy v rodině souviset. Mohou být jejich příčinou, či naopak následkem. Nejčastěji lze předpokládat výskyt záporného či ambivalentního emočního vztahu rodičů k dítěti a rozporného řízení. Tyto komponenty odpovídají především třetímu a devátému poli Čápova modelu (1996), přičemž Čáp (2001) shledává tyto formy výchovy jako nejméně vhodné. U dětí z těchto polí převažují zejména záporné vlastnosti jako je neschopnost sebeovládání, výrazná emoční labilita, sklon k dominantnímu chování a velmi nízká svědomitost. Prokázána byla rovněž souvislost mezi záporným emočním vztahem rodičů k dětem a pasivním trávením volného času, které tyto děti preferují (Čáp, 2001). I to lze vnímat jako rizikový faktor pro začátek užívání návykových látek, jež se pro tyto děti často stávají jediným prostředkem zábavy.

5. Užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Následující část práce mapuje současný stav prevalence užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými v USA, Evropě a České republice a faktory, jež mohou mít konzumaci alkoholu u této věkové kategorie vliv.

5.1. Prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Podle výsledků mezinárodní studie ESPAD² je celoživotní prevalence užívání alkoholu u mladistvých ve věku 15-16 let v Evropě dlouhodobě velmi vysoká. Od r. 1995 se pohybuje okolo 90%, přičemž nejaktuálnější výsledky z r. 2011 ukazují, že alkoholu se alespoň jednou v životě napilo 87% respondentů. Roční prevalence činí 79% a prevalence užívání v posledních 30 dnech 57%, přičemž v obou případech vykazují nepatrně vyšší prevalenci chlapci. Významný rozdíl mezi prevalencí u chlapců a dívek se potom začíná objevovat především jde-li o konzumaci alkoholu dvacetkrát až častěji za poslední rok (22% chlapci, 14% děvčata).

Od roku 1995, kdy byla studie ESPAD realizována poprvé, došlo v Evropě k výraznému nárůstu nadměrné konzumace alkoholu při jedné příležitosti, tzv. „heavy episodic drinking“, dříve „binge drinking“³ (konzumace pěti a více alkoholických nápojů při jedné příležitosti) za poslední měsíc. Zatímco v roce 1995 se jednalo o 29% dotázaných, v roce 2007 se počet zvýšil na 41%. Aktuální výsledky z roku 2011 ukazují mírné snížení – 38%.

Alarmující je dle výsledků studie ESPAD i počet těch respondentů, kteří se alkoholu napili poprvé, když jim bylo 13 nebo méně let. Tuto skutečnost uvádí průměrně téměř šest z deseti respondentů (57%), přičemž 12% respondentů do tohoto věkového období datuje dokonce svou první zkušenost s opilostí.

---

² ESPAD – evropská školní studie zaměřená na zjištění rozsahu užívání legálních a nelegálních návykových látek u šestnáctiletých studentů realizovaná 1x za 4 roky od r. 1995

³ Na doporučení NIAAA (National Institute for Alcohol Abuse and Alcoholism) se již tento termín nepoužívá, protože je přesně definován pro dospělé jedince, konkrétně 0.8 ‰ alkoholu v krvi, což odpovídá 4 alkoholickým nápojům pro ženy a 5 pro muže vypitých za 2h. U mladistvých ale tato definice není odpovídající.

Naproti tomu v USA lze již od počátku 90. let na základě výsledků studií Monitoring The Future⁴ sledovat postupné snižování prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých ve všech třech věkových kategoriích, kterými se studie zabývá (13-14 let, 15-16 let, 17-18 let). Podle nejaktuálnějších údajů z roku 2011 činí celoživotní prevalence mezi 15 -16letými studenty 56%, 50% respondentů uvádí konzumaci alkoholu v posledním roce a 27% během posledních 30 dní. Zkušenost s opilostí v rámci stejných intervalů pak uvádí 36%, 29% a 14% studentů z této věkové kategorie. Nadměrnou konzumaci alkoholických nápojů, tedy „heavy drinking“ v posledním měsíci uvádí 14% 15-16letých respondentů. Celoživotní prevalence užívání alkoholu u respondentů ve věku 13-14 let činí 33%, přičemž první zkušenost s opilostí v tomto věku popisuje 15% respondentů. Pouze v této položce vykazují studenti z USA vyšší prevalenci užívání alkoholu než studenti z Evropy. To lze vedle odlišných kritérií pro klasifikování „opilosti“ přičítat i věkové kategorii, která v tomto případě není úplně shodná. Zatímco v Evropě jsou studenti dotazováni na zkušenost s alkoholem před 13. rokem věku, v USA na stejnou otázku odpovídají i studenti 8. ročníku, tedy i ti o rok starší.

Údaje studie ESPAD pro Českou republiku ukazují, že zkušenost s alkoholem má 98% respondentů, což Českou republiku v rámci celoevropského srovnání řadí opětovně na první místo. Přibližně 60% respondentů lze považovat za pravidelné konzumenty (pili alkohol nejméně dvacetkrát v životě). Prevalence užívání alkoholu za posledních 12 měsíců u nás činí 93% a v posledních 30 dnech uvádí konzumaci alkoholu 79% respondentů. To odpovídá vysoké míře užívání alkoholu v české populaci obecně, kdy podle výsledků Výroční zprávy o stavu ve věcech drog v roce 2010 alkohol užívá rizikově či škodlivě přibližně 1 až 1,4 mil osob a ve značném riziku závislosti nebo závislých je v ČR odhadem 50–150 tis. dospělých osob do 64 let (Mravčík et al., 2011).

---

⁴ Monitoring The Future – americká školní studie zaměřená na zjištění chování, postojů a rozsahu užívání legálních a nelegálních návykových látek u studentů 8. , 10. a 12. ročníku (13-14 let, 15-16 let, 17-18 let) realizovaná v USA od r. 1975 (12. ročník), resp. 1991 (8. a 10. ročník).

Tabulka č. 3: Současný stav prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých

	Prevalence					
	Celoživotní	Posledních 12 měsíců	Posledních 30 dnů	Heavy drinking ²	Celoživotní (do 13 let)	Opilost (do 13 let)
USA ¹	56%	50%	27%	14%	33%	15%
Evropa	87%	79%	57%	54%	57%	12%
ČR	98%	93%	79%	39%	70%	17%

¹ Omezená komparabilita s výsledky pro Evropu a ČR (jiné výzkumné nástroje, metodologie apod.), zejména v prevalenci týkající se konzumace alkoholu do 13 let – v USA dotazování studenti 8. ročníků (13-14 let) – značná možnost zkreslení

² Heavy drinking = nadměrná konzumace alkoholu (5 a více alkoholických nápojů) nejméně při jedné příležitosti během posledních 30 dní

5.2. Faktory ovlivňující užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými

Ačkoli se tato práce primárně zabývá vlivem rodičovských výchovných stylů na užívání alkoholu u dětí a mladistvých, je nutné zohlednit, že vedle způsobu výchovy ovlivňuje konzumaci alkoholu u této věkové kategorie také mnoho dalších významných faktorů. Touto problematikou se zabývá řada českých i zahraničních autorů, přičemž většina z nich se shoduje na následujících:

▪ Osobnost dítěte

Nešpor (2006) uvádí, že k užívání alkoholu jsou nejnáchylnější dospívající, kteří jsou úzkostní a trpí depresemi. Pro ně se alkohol stává jistou formou sebemedikace a řešení nepříznivých situací, ačkoli se v konečném důsledku konzumace alkoholu jejich počáteční úzkostný či depresivní stav zhoršuje. Další rizikovou skupinu pak tvoří impulsivní a agresivní mladiství. Tyto skupiny mladistvých by se přitom měly alkoholu vyhýbat, protože právě oni bývají více ohroženi případným rozvojem závislosti.

Riziko návykového a závislostního chování se dále zvyšuje spolu s přítomností nízké úrovně sebeovládání, nízkého sebevědomí a neschopností zvládat stresové situace. Veškeré výše zmíněné charakteristiky mohou být umocněny ještě podprůměrnou inteligencí dítěte (Masten, Vivan, Zucker & Spear, 2009).

Podíváme-li se na zmíněné osobnostní charakteristiky z perspektivy různých způsobů výchovy, je zřejmé, že mnohé z nich mohou mít svůj původ právě v nevhodném výchovném působení rodičů. Je to právě malá schopnost sebeovládání, nízké sebevědomí či některé poruchy emocí, které mohou být způsobeny záporným emočním či ambivalentním vztahem rodičů k dítěti v kombinaci například s rozporným řízením.

▪ **Genetické predispozice**

Bylo prokázáno, že rychlejším rozvojem závislosti a i dalšími negativními důsledky užívání alkoholu jsou více ohroženy děti a dospívající, jež mají závislost na alkoholu v rodinné anamnéze a dále ti, kteří jim byli poškozeni již během nitroděložního vývoje (Masten et al, 2009; Nešpor, 2006; Settertibulte, Jensen & Hurrelmann, 2001). Na rozvoji závislosti se u nich vedle psychologických a sociálních faktorů významně podílí především faktory genetické. Pomocí studií dvojčat bylo zjištěno, že například u dětí, jejichž otec je alkoholik je pravděpodobnost vzniku závislosti až desetkrát vyšší a že riziko vzniku závislosti lze z 60% přičítat právě genetickým predispozicím (Karen & John, 2011).

▪ **Školní prostředí**

Na zvyšování rizika vzniku závislosti se mohou podílet i některé faktory ze školního prostředí. Nešpor (1995) sem řadí především špatný prospěch dítěte, jež může mít za následek opakované pocity selhávání až averzi vůči škole. To může u dítěte vést k záškoláctví, jež samo o sobě skýtá více příležitostí k experimentování s návykovými látkami. Špatný prospěch a záškoláctví ale nemusí být jen příčinou užívání alkoholu. Často se naopak dostávají i jako jeho důsledek (Settertibulte et al., 2001).

Byla prokázána také souvislost mezi postojem dítěte vůči škole a užíváním alkoholu. Děti, které uvádějí záporný postoj ke škole, vykazují častější konzumaci alkoholu než ti, jejichž postoj je veskrze kladný. (Settertibulte et al., 2001)

Ve školním prostředí se odehrává také socializace dítěte, jejíž neúspěšný průběh může mít za následek zvýšené riziko užívání alkoholu (Nešpor, 1995).

Je jasné, že i v tomto případě hraje rodina velkou roli. Pokud jsou rodiče vůči problémům dítěte vnímaví, mají k němu kladný emoční vztah, nekladou na něj přehnané

nároky a vyvíjejí přiměřenou kontrolu, pravděpodobnost experimentování s alkoholem v důsledku školních neúspěchů či problémů se u dětí snižuje.

▪ **Vrstevnická skupina**

V průběhu dospívání postupně ztrácí na významu vliv rodiny a do popředí se dostává skupina vrstevníků (Settertibulte et al., 2001). Příslušnost ke skupině je pro dospívající velmi důležitá. Prostřednictvím svého členství ve skupině vnímají svou vlastní identitu a hodnotu. Často se ale atraktivní stává skupina, ve které je normou právě užívání návykových látek, resp. alkoholu (Nešpor, 1995). To může být vnímáno dokonce jako vývojový úkol tohoto stádia dospívání. Je to jakási známka dospělosti. Dospívající tedy často začínají experimentovat s alkoholem právě proto, aby v této „zkoušce“ obstáli a stali se tak právoplatnými členy dané skupiny (Masten et al., 2009; Settertibulte et al., 2001). V této souvislosti hraje velkou roli tzv. „vrstevnická konformita“, tedy behaviorální dispozice podlehnout subjektivně vnímanému tlaku skupiny, která může být příznivě ovlivněna vhodným způsobem výchovy (Jelínek, Květoň, Vobořil & Blatný, 2006).

▪ **Pozitivní a negativní očekávání od konzumace alkoholu**

Očekávání od konzumace alkoholu se na základě rodinných vzorců užívání alkoholu formují již v dětství. S pozdějšími vlastními zkušenostmi se ale postupně mění (Masten et al., 2009). Výsledky mezinárodní studie ESPAD pro rok 2011 ukazují, že mezi mladistvými ve věku 15 – 16 let se opakovaně vyskytuje výrazná převaha pozitivních očekávání od konzumace alkoholu nad negativními. Souvislost mezi očekáváními od konzumace alkoholu a mírou jeho užívání mezi mladistvými v České republice byla sledována na základě údajů ze studie ESPAD pro rok 2003 (Lejčková & Csémy, 2006).

Bylo prokázáno, že problémoví konzumenti⁵ mají ve srovnání s neproblémovými od konzumace alkoholu výrazně vyšší pozitivní očekávání. Ta vedou k vyšší frekvenci pití alkoholu a zároveň k vyššímu množství vypitého alkoholu. Zároveň se však ukázalo, že problémoví konzumenti častěji připouštějí i možné negativní následky konzumace. Autoři předpokládají, že tato skutečnost může být dána především vlastními negativními zkušenostmi s konzumací (Lejčková & Csémy, 2006).

▪ **Dostupnost, propagace a právní omezení spojená s prodejem alkoholu**

Mezi další faktory, jež ovlivňují užívání alkoholu ve společnosti a tudíž i u dětí a mladistvých, se dále řadí dostupnost, propagace a právní omezení spojená s prodejem alkoholu. Spotřeba alkoholu se snižuje se zavedením zákazu jeho konzumace na veřejném prostranství a zavedením specializovaných obchodů pro prodej. Důležité je i dodržování stanovené věkové hranice pro nákup a konzumaci alkoholu a důsledný postih při jejím porušení. Světová zdravotnická organizace doporučuje rovněž omezení veřejné propagace alkoholu a její doplnění o „varování“, jak je známe z reklam na tabákové výrobky (Settertibulte et al., 2001).

---

⁵ Problémoví konzumenti byli určeni na základě splnění 4-5 podmínek z následujících: 1) konzumace alkoholického nápoje v posledních 30 dnech více než 5krát, 2) konzumace 3 nebo více piv, 3.5dcl nebo více vína, 3 a více destilátů (5cl) při poslední příležitosti, 3) konzumace 5 a více alkoholických nápojů při jedné příležitosti alespoň 3krát v posledních 30 dnech, 4) opilost alespoň jednou během posledních 30 dnů, 5) silný stupeň opilosti (uvedený stupeň 7-10 na 10 bodové škále). Neproblémoví konzumenti nesplňovali ani jednu z uvedených podmínek.

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Cíl a formulace výzkumných otázek

Cílem práce je sestavit přehled výsledků aktuálních výzkumů, které se zabývají rodičovskými výchovnými styly v souvislosti s užíváním alkoholu u dětí a mladistvých.

Výzkumné otázky:

- 1) Jaké výchovné styly se v rodinách u dětí a dospívajících, kteří vykazují nejvyšší prevalenci užívání alkoholu, vyskytují nejčastěji?
- 2) Jaké výchovné styly jsou v souvislosti s užíváním alkoholu mezi dětmi a mladistvými považovány za nejvhodnější a jaké jsou v tomto směru naopak nevhodné?

7. Metodologický rámec - strategie výběru

Rešerše výzkumných studií byla provedena v období března až července 2012 prostřednictvím mezinárodních databází (EBSCO, PubMed, ScienceDirect a JSTOR). Pro vyhledávání byla použita tato klíčová slova: rodičovské výchovné styly, užívání alkoholu, dospívající / parenting styles, alcohol use, adolescent. K dalšímu zpracování byly vybrány všechny výzkumné studie, které splnily následující kritéria:

- Typ výzkumu: kvantitativní
- Předmět zkoumání: Souvislost mezi rodičovskými výchovnými styly a užíváním alkoholu u dětí a mladistvých
- Datum vydání: 1995 - 2012
- Jazyk publikací: český jazyk, anglický jazyk
- Žánr publikací: samostatné původní
- Podoba publikací: články, výzkumné zprávy
- Sociokulturní podmínky – Evropa, USA

7.1. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří 16 zahraničních studií, které splnily všechna uvedená kritéria výběru a byly dle zvolených kritérií podrobně analyzovány a dále 3 české studie, které všem kritériím neodpovídají, ale zabývají se podobnou problematikou.

7.1.1. České výzkumné studie

Ačkoli žádný z českých výzkumů neodpovídá kritériím zařazení do výzkumného souboru této práce, někteří čeští autoři se podobné problematice rovněž věnují a svými výsledky potvrzují velice významný vliv rodičovské výchovy na rozvoj různých forem rizikového chování u dětí.

Čáp s Boschkem (1996) zkoumali vliv způsobu výchovy na osobnostní faktory adolescentů. Statisticky významné souvislosti se způsobem výchovy byly zjištěny u svědomitosti a dobrého sebeovládání (jak emoční vztah, tak výchovné řízení). Také další faktory osobnosti jako je svědomitost, stabilita, sebejistota a uvolněnost se ukázaly být v těsném vztahu ke způsobu výchovy v rodině, zvláště pak ke kladnému emočnímu vztahu rodičů k dítěti v kombinaci se středním až slabým výchovným řízením. Tyto kombinace v jejich modelu odpovídají pátému a osmému poli (viz kapitola č. 3.2.). Naopak nepříznivé osobnostní faktory, jako je emoční labilita, vznětlivý temperament, slabé sebeovládání, nezodpovědnost a odmítání autorit, souvisejí se záporným emočním vztahem a silným řízením (první pole). Autoři ale upozorňují na skutečnost vzájemného působení rodičů a dětí a tedy možnost projevů negativních emocí i přisnosti jako důsledku a nikoli příčiny těchto osobnostních vlastností. Jako nejpříznivější pro vývoj dospívajících se ukazuje kombinace středního nebo silného řízení v kombinaci s kladným emočním vztahem, která se ale vyskytuje zřídka. Jejich závěry tedy odpovídají obecné humanistické koncepci, podle které je plnohodnotný lidský vztah základní podmínkou příznivého vývoje osobnosti (Matějček, 1994).

Jelínek, Květoň, Vobořil a Blatný (2006) vycházeli z předpokladu, že rizikové chování se během adolescence často projevuje v kontextu vrstevnických skupin a ve své výzkumné studii zaměřili pozornost na vrstevnickou konformitu jakožto faktor rizikového chování mladistvých. Vrstevnická konformita je zde chápána jako behaviorální dispozice

jedince podlehnout subjektivně vnímanému tlaku skupiny. Autoři se přitom zabývali nejen konformitou jakožto faktorem rizikového chování dospívajících, ale zaměřili se i na hledání zdrojů rezistence vůči vrstevnickému tlaku. Výzkum se uskutečnil v rámci projektu SAHA (The Social and Health Assessment, 2004). Na základě výsledků byly charakterizovány tři typy adolescentů - ne-konformní, pro něž je typická nízká úroveň konformity v oblasti užívání návykových látek i sexuálního chování, obecně-konformní, kteří se vyznačují naopak vysokou úrovní v obou oblastech a sexuálně-konformní – ti vykazují vysokou úroveň konformity v oblasti sexuálního chování, ale nižší v oblasti užívání návykových látek. Byl potvrzen protektivní vliv některých aspektů rodičovské výchovy na konformitu. Významná je kvalita vztahu mezi dětmi a rodiči, dále rodičovský zájem, vřelost a konzistence výchovy. Výsledky dále potvrdily, že vrstevnická konformita je významným rizikovým faktorem pro rozvoj rizikového chování u adolescentů.

Matějček a Dytrych (1998) ve své teoretické studii zaměřili pozornost na resilienci jedince (odolnost vůči nepříznivým podmínkám) a identifikaci protektivních a rizikových faktorů, jež mohou mít vliv na adaptaci člověka v dané nepříznivé či krizové situaci. Úspěšným zvládnutím krizových situací lze předejít mnohým formám rizikového chování včetně užívání alkoholu. Matějček s Dytrychem vycházejí z předpokladu, že pro každou vývojovou fázi jsou příznačná specifická rizika s ní související. Matějček přitom popisuje tzv. „záchytné činitele“ – možnosti, jak lze rizika zachytit a oslabit, či dokonce přeměnit v pozitivní činitele. Můžeme zde jmenovat např. uplatnění intelektových a individuálních schopností dítěte, uplatnění a dovedností v dětské skupině a z toho plynoucí úspěšný průběh socializace, jež má velký význam zejména ve středním školním věku a dále pak zdravý průběh sexuálního dospívání v průběhu adolescence.

Matějček s Dytrychem ve své práci zmapovali i závěry zahraničních autorů a popsali obecné protektivní faktory. Patří mezi ně kladný emoční vztah k rodičům či někomu dospělému, vysoké IQ, sociální dovednosti, příslušnost k církvi, pozitivní vztah ke škole atd. I zde lze tedy najít významný protektivní vliv vřelého rodinného prostředí na resilienci u dětí.

7.1.2. Zahraniční výzkumné studie

Požadovaná kritéria splnilo šestnáct výzkumných studií. Spolu se svými základními parametry jsou podrobně popsány v tabulce č. 4. Výsledky jejich deskriptivní analýzy shrnuje následující kapitola.

Tabulka č. 4: Souhrnný přehled jednotlivých studií

Výzkumné studie	Kritéria													
	Stát	Design studie ¹		Věková kategorie ²			Počet respondentů	Participace rodičů ³		Výchovné styly ⁴				
		L	C	1	2	3		A	N	1	2	3	4	5
Adalbjarnardottir, Hafsteinsson (2001)	Island	+			+	+	347		+	+	+	+	+	
Bahr, Hoffmann (2010)	USA		+	+	+	+	4938		+	+	+	+	+	
Barnes et al. (2000)	USA	+			+	+	506	+		+				
Burk et al. (2011)	USA	+				+	362	+		+				
Choquet et al. (2007)	Francie		+		+	+	16 532		+					+
Clausen (1996)	Norsko	+			+	+	846		+	+	+	+	+	
Cohen, Rice (1997)	USA		+		+		386	+		+	+	+		+
Foxcroft, Lowe (1995)	UK		+	+	+		1 054		+	+	+	+	+	
García, Gracia (2009)	Španělsko		+	+	+	+	1 416		+	+	+	+	+	
Kathleen et al. (2004)	USA	+		+	+	+	1 596	+		+				
Latendresse et al. (2009)	Finsko	+		+	+	+	5 183	+						+
Patock-Peckham et al. (2001)	USA		+			+	251		+	+	+	+		
Patock-Peckham, Morgan-Lopez (2007)	USA		+			+	441		+	+	+	+		
Piko, Balázs (2012)	Maďarsko		+	+	+	+	2 072		+	+				
Shucksmith et al. (1997)	Skotsko	+			+	+	635		+	+	+	+	+	
Weiss, Schwarz (1997)	USA	+				+	178	+						+
celkem		8	8	6	12	14		6	10	2	2	6	6	

¹ L = longitudinální studie, C = průřezová studie

² 1 = střední školní věk (9-12 let); 2 = starší školní věk (13-15 let); 3 = adolescence (16-22let)

³ A = ano; N = ne

⁴ 1 = autoritativní styl, 2 = autoritářský styl, 3 = shovívavý, 4 = zanedbávající, 5 = jiný

⁵ A = ano; N = ne

8. Výsledky

Ačkoli autoři současných výzkumů používají pro kategorizaci výchovných stylů odlišné nástroje, pracují se stejnými typologiemi, což nám umožňuje následné srovnání výsledků. Autoři pro tyto účely nejčastěji volí typologii Baumrindové (1976), která dělí rodičovské výchovné styly na autoritativní, autoritářský a shovívavý (Patock-Peckham et al., 2001; Patock-Peckham & Morgan-Lopez, 2007), nebo typologii od Maccobyové a Martina (1983), kteří tři zmíněné výchovné styly rozšířili o čtvrtý – zanedbávající (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Bahr & Hoffmann, 2010; Clausen, 1996; Foxcroft & Lowe, 1995; García & Gracia, 2009 aj.). Jiní autoři se zaměřují pouze na styl autoritativní s cílem ověřit jeho vliv na rizikové chování, potažmo konzumaci alkoholu u adolescentů (Burk et al., 2011; Piko & Balázs, 2012). Přesto, že Baumrindová svou typologii rozšířila na sedm výchovných stylů (1991), se zpracováním tohoto modelu se neseťkáváme příliš často (Weiss & Schwarz, 1997) a většina autorů stále upřednostňuje typologie starší.

Za účelem výzkumu souvislosti mezi rodičovskými výchovnými styly a užíváním alkoholu u dětí a dospívajících se autoři zaměřují na zjištění prevalence jeho užívání – tj. konzumace experimentální, pravidelná, či nadměrné užívání alkoholu při jedné příležitosti aj. Prokázána byla souvislost mezi rodičovskými výchovnými styly a experimentálním užíváním alkoholu u respondentů ve věku 14 let (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001) a stejně tak i souvislost výchovného stylu s pravidelnou konzumací či rizikovým užíváním alkoholu (Patock-Peckham & Morgan-Lopez, 2007; García & Gracia, 2009; Foxcroft & Lowe, 1995; Cohen & Rice, 1997).

Zatímco některé výzkumy se zabývají přímou souvislostí rodičovských výchovných stylů s užíváním alkoholu u dětí a mladistvých (Bahr & Hofmann, 2010; Piko & Balázs, 2012; Choquet et al., 2007; Weiss & Schwarz, 1997; Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; García & Gracia, 2009; Foxcroft & Lowe, 1995 aj.), jiné zahrnují i další proměnné a zkoumají vztah nepřímý. Patock-Peckham a Morgan-Lopez (2007) zjistili, že autoritářský styl výchovy (zejména u otce) má pozitivní vliv na vytvoření záporné vazby s rodiči. Ta přispívá k větší pravděpodobnosti výskytu depresivních symptomů u dětí, což může později vyústit ve vyšší míru konzumace alkoholu. Naproti tomu autoritativní výchovný styl snižuje pravděpodobnost vytvoření záporné vazby s rodiči a tím i pravděpodobnost užívání alkoholu. Patock-Peckham et al. (2001) dále zkoumali vliv rodičovského výchovného stylu na sebekontrolu a následně souvislost mezi sebekontrolou a užíváním alkoholu. Zjistili, že schopnost sebekontroly negativně koreluje s konzumací alkoholu. Prokázána byla významná

pozitivní korelace autoritativního výchovného stylu s mírou sebekontroly u dívek. U chlapců se tato souvislost nepotvrdila. Významnou roli u nich ale hraje shovívavý výchovný styl otce, který má za následek výrazně nižší míru sebekontroly a tak pozitivně koreluje s konzumací alkoholu.

Longitudinální výzkumy ukazují, že míra rodičovské kontroly s přibývajícím věkem klesá (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Choquet et al., 2005; Latendresse et al., 2009; Piko & Balázs, 2012). Shucksmith (1997) uvádí, že zatímco v první fázi longitudinální studie, kdy respondenti dosahovali věku 13-14 let, převažoval autoritativní a autoritářský výchovný styl, o dva roky později tomu bylo naopak a v rodinách respondentů se častěji vyskytoval styl shovívavý či zanedbávající. Je tedy zřejmé, že rodičovský výchovný styl se v průběhu adolescence může měnit a stejně tak se mohou měnit i jeho důsledky (Piko & Balázs 2012). Adalbjarnardottir a Hafsteinsson (2001) uvádějí, že zatímco děti z rodin se shovívavou výchovou vykazovaly ve 14 letech menší míru experimentování s alkoholem než ty z rodin zanedbávajících, v 17 letech se tento rozdíl vyrovnal. Vliv rodičů navíc v pozdějším věku klesá, zatímco význam vrstevnické skupiny se zvyšuje a právě tehdy je přítomnost rodičovské kontroly jakožto protektivního faktoru velice zásadní. Na význam rodičovské kontroly v pozdější adolescenci upozorňují také Piko a Balázs (2012), kteří zjistili, že jako protektivní faktor hraje značnou roli i u vysokoškolských studentů.

Někteří autoři rozlišují výchovný styl matky a otce (Patock-Peckham & Morgan-Lopez, 2007), přičemž výchovné působení otce má podle výsledků této studie signifikantnější vliv na užívání alkoholu. Jiní se zaměřují na genderové rozdíly vlivu rodičovských výchovných stylů a na rozvoj rizikových forem chování u dívek a chlapců. Bylo opakovaně zjištěno, že rodičovský výchovný styl má větší vliv na užívání alkoholu u dívek, přičemž významnější roli hraje rodičovská kontrola (Piko & Balázs, 2012; Foxcroft & Lowe, 1995). K opačnému závěru došli Kathleen et al. (2004), kteří uvádějí, že míra rodičovské kontroly má jako preventivní faktor větší význam u chlapců.

Některé výzkumy zohledňují i další rodinné faktory, které mohou užívání alkoholu u dětí ovlivnit. Jedná se především o rodinnou strukturu. Shucksmith et al. (1997) potvrdili, že děti z úplných rodin vykazují nižší prevalenci užívání alkoholu. Tento závěr potvrzují i Choquet et al. (2007), kteří uvádějí vyšší prevalenci užívání alkoholu mezi mladistvými z rodin neúplných, či z rodin kde je jeden rodič nevlastní.

Výsledky většiny analyzovaných studií ukazují, že autoritativní výchovný styl, který je charakteristický kladným emočním vztahem rodiče k dítěti a přiměřenou rodičovskou kontrolou a požadavky, působí ve vztahu k užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými jako

protektivní faktor (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Bahr & Hoffmann, 2010; Barnes et al., 2000; Burk et al., 2011; Cohen & Rice, 1997; Patock-Peckham, 2011; Piko & Balázs, 2012 aj.). Tito adolescenti obvykle vykazují nižší prevalenci užívání alkoholu i dalšího rizikového chování, než adolescenti z rodin, kde převládá zanedbávající či autoritářský styl výchovy. Adolescenti z rodin se shovívavým výchovným stylem vykazují podobně příznivé výsledky, a to především v mladším věku (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson 2001), přičemž García a Gracia (2009) uvádějí dokonce příznivější vliv shovívavého výchovného stylu než stylu autoritativního. K opačnému závěru došli ve svém longitudinálním výzkumu Burk et al. (2011), kteří zjistili, že uplatnění autoritativního výchovného stylu v dětství má za následek vyšší míru prevalence užívání alkoholu v průběhu dospívání.

9. Diskuse

Při porovnávání výsledků výše zmíněných výzkumů je důležité uvést několik významných skutečností. Autoři pracují s různými věkovými kategoriemi respondentů, výzkumy byly realizovány v odlišných sociokulturních podmínkách a byly v nich používány různé metody měření. To se týká i klasifikace výchovných stylů – někteří autoři pro tento účel využívají standardizované dotazníky PAQ (Parental Authority Questionnaire, Buri, 1991) (Patock-Peckham et al., 2001; Patock-Peckham & Morgan-Lopez, 2007), či škály – WAS (Warmt Affection Scale, Rohner et al., 1978) (García & Gracia, 2009), jiní využívají vlastních položek v dotazníku zaměřených na rodičovskou kontrolu a emoční vztah (Kathleen et al., 2004; Choquet et al., 2007). Ve valné většině výzkumů jsou používány self-reportové dotazníky, přičemž někdy tvoří výzkumný vzorek pouze děti a dospívající, zatímco v jiných případech se výzkumu zúčastní i rodiče (viz tabulka č. 3) či další sourozenci a vrstevníci (Latendresse et al. 2009; Weiss & Schwarz 1997), což může být příčinou mnohých zkreslení. Možnost komparability je tedy vlivem všech těchto skutečností značně omezená.

Někteří autoři (Cohen & Rice, 1997) upozorňují, že shoda mezi výchovnými styly, jak je uvádějí rodiče a děti, nebývá velká. Děti mají tendence zkreslovat tyto informace o výchovném stylu negativním směrem, zatímco rodiče směrem pozitivním. To v praxi znamená, že rodiče častěji uvádějí přísnější výchovu než jejich děti. Na určení rodičovských výchovných stylů má tedy kromě použitých metod zjišťování bezesporu vliv i samotná participace rodičů, která proto byla v přehledové tabulce výsledků použita jako jedno z kritérií.

Jak již bylo uvedeno výše, dvě z analyzovaných studií se ve výsledcích neshodují s ostatními. García a Gracia (2009), kteří se vedle užívání alkoholu zabývali i užíváním ostatních návykových látek, problémovým chováním, výškou sebevědomí a zodpovědností adolescentů zjistili, že ve Španělsku vykazují děti z rodin kde převládá shovívavý výchovný styl ve všech oblastech stejně dobré či dokonce lepší výsledky než děti z rodin autoritativních. Tento závěr je v opozici s jinými výzkumy, které upozorňují na negativní následky shovívavého výchovného stylu zejména v pozdějším věku v důsledku absence rodičovské kontroly, která je pro něj charakteristická (Patock-Peckham et al., 2001; Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001). García a Gracia tuto skutečnost vysvětlují prostřednictvím sociokulturních rozdílů. Uvádějí, že v jižních státech není tradice

hierarchických společenských vztahů tak silná, jak je tomu například ve státech severských. Právě autoritativní výchovný styl je ale na hierarchii rodinných vztahů založen. Vysoká míra rodičovské kontroly a přísnosti proto nemusí mít na vývoj adolescentů pozitivní vliv, a to ani v kombinaci s dobrým emočním vztahem.

K velmi překvapivým výsledkům došli také Burk et al. (2011). Zatímco ostatní výzkumy se zabývají rodičovským výchovným stylem tak, jak ho dospívající vnímají během adolescence, Burk et al. zjišťovali výchovný styl ve věku 4 a 8 let respondentů a to pouze na základě informací od rodičů. Ve svém výzkumu zjistili, že uplatnění autoritativního výchovného stylu v dětství má za následek zvýšenou prevalenci užívání alkoholu v adolescenci. Autoři tento závěr vysvětlují především rozdílným působením autoritativního stylu v dětství a adolescenci. Navíc zde mohlo dojít právě ke zkreslení na základě chybějících informací o výchovných stylech od dětí samotných a rodiče mohli uvádět přísnější způsob výchovy stejně tak, jako u jiných výzkumů.

Výsledky studií často ukazují větší vliv výchovného stylu na užívání alkoholu u dívek, přičemž významnější je aspekt rodičovské kontroly (Choquet et al., 2007; Patock-Peckham et al., 2001; Foxcroft & Lowe, 1995). Autoři upozorňují, že tato skutečnost může být způsobena i genderovými rozdíly ve výchově, protože zatímco u chlapců jsou tolerovány pozdní příchody v noci apod., u dívek bývají rodiče striktnější. Dívky tedy uvádějí větší míru rodičovské kontroly, čímž může dojít k zavádějící interpretaci výsledků (Foxcroft & Lowe, 1995).

Autoři některých výzkumů se nezabývají přímo rodičovskými styly, ale zkoumají dvě dimenze, ze kterých je sestaven model Maccobyové a Martina (1983), tedy rodičovskou kontrolu a emoční vztah rodičů k dítěti, odděleně (Choquet et al., 2007; Barnes et al., 2000; Kathleen et al., 2004). Tyto výzkumy však byly do studie zařazeny, protože je zřejmé, kterým výchovným stylům jejich výsledky odpovídají. Jiní autoři přistoupili k vytvoření vlastní typologie. Latendresse et al. (2009) rozlišili pomocí několika aspektů (vřelost/emoční vztah, poskytování autonomie, přísnost, informovanost a míra napětí) tři profily rodičovského působení, přičemž nejpříznivější z nich byl charakterizován přiměřenou mírou všech aspektů a vysokou mírou vřelosti/emočního vztahu. Je tedy zřejmé, že ve své podstatě odpovídal rodičovskému stylu autoritativnímu (Baumrind, 1991).

Otázkou zůstává také reprezentativnost výzkumného souboru jednotlivých studií. Ze všech analyzovaných výzkumů byla randomizace zajištěna pouze u jednoho (Choquet et al.), kdy autoři pracovali s výzkumným souborem zajištěným pro mezinárodní studii ESPAD. V ostatních případech autoři sami upozorňují na možné zkreslení výsledků například neodůvodněným vypadnutím některých respondentů v průběhu longitudinálního výzkumu (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson 2001), které je potřeba zohlednit, protože se může týkat zejména adolescentů vykazujících rizikové formy chování, či samotným výběrem cílové skupiny (Weiss & Schwarz 1997). Právě Weiss a Schwarz svůj longitudinální výzkum prováděli na výzkumném souboru vysokoškolských studentů a upozorňují na to, že jejich výzkumný soubor není reprezentativní, protože nezahrnuje adolescenty, kteří neměli ambice se na vysokou školu hlásit apod.

Do této práce nemohla být zahrnuta řada výzkumů, které se zabývají rodičovskými výchovnými styly ve vztahu k užívání návykových látek u dětí a adolescentů, protože konzumace alkoholu zde nebyla vymezena zvlášť (Baumrind 1991; Smith & Hall 2008; Becerra & Castillo 2011 aj.) Další výzkumy nemohly být zahrnuty pro odlišné sociokulturní podmínky (Paiva, Bastos & Ronzani 2012; Khalatbari, Ghorbanshirodi, Akhshabi, Sedaghati, & Karimi, 2011). I tito autoři se ale většinou shodují na protektivním vlivu autoritativního rodičovského stylu.

Většina současných výzkumů zabývajících se problematikou užívání alkoholu u dětí a mladistvých dává přednost zkoumání jednotlivých aspektů rodičovského působení, konkrétních rizikových a protektivních faktorů (Van der Vorst, H. et al., 2006; Moore, Rothwell & Segrott, 2010; Sieving, Maruyama, Williams & Perry, 2000; Ryan, Jorm, & Luxman, 2010; Farrel & White, 1998). Řadí se sem například komunikace v rodině, kvalita vzájemného vztahu rodičů a dětí, užívání alkoholu u rodičů, rodinná struktura aj. Tento přístup má bezesporu mnoho výhod. Jednotlivé aspekty rodičovského působení lze totiž obvykle měřit u všech respondentů, zatímco autoři některých výše analyzovaných výzkumů museli výzkumný soubor z důvodu nedostatků typologických modelů výchovných stylů zúžit. Ne všichni respondenti totiž splňovali kritéria pro zařazení do jednoho ze tří či čtyř výchovných stylů (Shuckmith et al., 1997; García & Gracia, 2009). V obou případech se tak původní výzkumný soubor zúžil přibližně na polovinu, přičemž s tou částí respondentů, která typologickému rozdělení neodpovídala, se již dále nepochybovalo. Právě tito jedinci přitom často uváděli průměrné hodnoty jak v dimenzi rodičovského řízení, tak u emočního vztahu.

Vliv tohoto výchovného působení na užívání alkoholu tedy nebyl dále zjišťován. Jiní autoři naopak původní soubor rozdělili na čtyři výchovné styly (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001). Je tedy jasné, že kritéria pro určení výchovného stylu musela být značně odlišná a ve druhém případě nebyly rozdíly mezi jednotlivými výchovnými styly velké. Tyto nedostatky by mohly být alespoň částečně odstraněny použitím Modelu devíti polí (Čáp & Boschek, 1996), který odpovídá typologickým přístupům, ale zároveň umožňuje podrobnější rozlišení většího počtu kvalitativně odlišných forem způsobu výchovy.

Na tomto místě je rovněž důležité zdůraznit, že výchova není pouze jednostranné působení rodičů na děti. Jedná se o působení vzájemné, kdy i děti svým chováním ovlivňují pozdější reakce rodičů (Čáp & Boschek, 1996). Autoritářský výchovný styl tedy nemusí nutně být jen příčinou rizikového chování dospívajících. Může být i jeho následkem. Někteří rodiče v důsledku problémového chování dítěte svá pravidla zpřísní, zatímco jiní mohou postupem času rezignovat, což je typické pro výchovný styl zanedbávající (Kathleen et al., 2004). Je proto úkolem budoucích výzkumů prokázat, do jaké míry k tomuto vzájemnému ovlivňování dochází.

V neposlední řadě je nutné zmínit zásadní nevýhodu kvantitativních výzkumů a to nemožnost zohlednění individuality dítěte. Jak uvádí například Matějček (1994), stejné výchovné působení má totiž v podání různých rodičů ve vztahu k různým dětem odlišné důsledky. Na užívání alkoholu u dětí se navíc významně podílejí i některé další faktory jako jsou osobnostní charakteristiky dítěte, genetické predispozice, socio-kulturní faktory aj. (Masten et al., 2009; Settertubulte et al., 2001), které v těchto výzkumech nebyly zohledňovány.

Závěr

Užívání alkoholu mezi dětmi a dospívajícími je v posledních desetiletích oprávněně vnímáno jako závažný problém. Jde přitom o velice komplexní problematiku, na níž lze nahlížet z mnoha různých úhlů. Tato práce se snaží objasnit jeho souvislost s rodičovskými výchovnými styly.

V teoretické části práce je vedle historického vývoje klasifikací rodičovských výchovných stylů rozebrán také současný stav poznání. Jsou zde popsány typologie zahraničních autorů (Baumrind, 1967, 1991; Maccoby & Martin, 1983) i český Model devíti polí (Čáp, 1996). Uvedena je zde rovněž teorie rodinných faktorů vzniku a rozvoje závislosti (Hajný, 2003), jejíž závěry jsou propojeny s poznatky autorů typologií výchovných stylů. Dále jsou zde zpracovány výsledky mezinárodních studií (ESPAD 2011; Monitoring the Future 2011) mapující aktuální stav prevalence užívání alkoholu u dětí a adolescentů a rovněž faktory, které mohou užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými ovlivňovat.

Cílem praktické části práce bylo sestavit přehled výsledků aktuálních výzkumných studií, které se danou problematikou zabývají a odpovědět tak na dané výzkumné otázky. Výzkumné studie byly vybírány na základě předem stanovených kritérií. Všechny studie, které splnily tato kritéria, byly následně podrobeny důkladné analýze, která poskytla odpověď na obě výzkumné otázky. Bylo zjištěno, že děti a dospívající, jež vykazují nejvyšší prevalenci užívání alkoholu, nejčastěji pochází z rodin, ve kterých převládá zanedbávající či autoritářský styl výchovy. Tyto výchovné styly jsou tedy v souvislosti s konzumací alkoholu u dětí a mladistvých považovány za nejméně vhodné. Jako nejvhodnější se naopak ukázal být autoritativní výchovný styl. Ten má na užívání alkoholu u dětí a mladistvých přímý i nepřímý protektivní vliv. Podobně příznivý vliv může mít i styl shovívavý. Tento příznivý vliv je však často limitován mladším věkem dítěte. U starších dětí význam rodičovské kontroly, jejíž absencí se shovívavý styl vyznačuje, vzrůstá.

Všechny výzkumné studie potvrzují významný přímý i nepřímý vliv rodičovského výchovného stylu na výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Jejich autoři proto apelují na potřebu implikace těchto poznatků do praxe. V rámci primární prevence je tedy žádoucí oslovovat vedle žáků a studentů i jejich rodiče a orientovat tak pozornost na rodinné faktory, které mohou užívání alkoholu ovlivnit.

Tato práce by měla přispět především k rozšíření poznatků v dané oblasti a vytvořit tak teoretický základ pro další výzkumy.

Použitá literatura

Adalbjarnardottir S., & Hafsteinsson L. (2001). Adolescents' perceived parenting styles and their substance use: concurrent and longitudinal analyses. *Journal of Research on Adolescence, 11*, 401 – 423.

Bahr, S. J., & Hoffmann, J. P., (2010). Parenting style, religiosity, peers, and adolescent heavy drinking. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs, 71*(4), 539-543.

Barnes, G. M., Reifman, A. S., Farrell, M. P., & Dintcheff, B. A. (2000). The effects of parenting on the development of adolescent alcohol misuse: A six-wave latent growth model. *Journal Of Marriage & Family, 62*(1), 175-186.

Baumrind, D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs, 75*(1), 43-88.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56-95.

Becerra, D. & Castillo, J. (2011). Culturally protective parenting practices against substance use among adolescents in Mexico. *Journal Of Substance Use, 16*(2), 136-149. doi:10.3109/14659891.2010.518199

Buri, J. R. (1991). Parental authority questionnaire. *Journal of Personality Assessment, 57*, 110-119.

Burk, L. R., Armstrong, J. M., Goldsmith, H., Klein, M. H., Strauman, T. J., Costanzo, P., & Essex, M. J. (2011). Sex, temperament, and family context: How the interaction of early factors differentially predict adolescent alcohol use and are mediated by proximal adolescent factors. *Psychology Of Addictive Behaviors, 25*(1), 1-15. doi:10.1037/a0022349

Clausen, S. E. (1996). Parenting styles and adolescent drug use behaviours. *Childhood 3*(3), 403-414. doi: 10.1177/0907568296003003006

Cohen, D. A., & Rice, J. (1997). Parenting styles, adolescent substance use, and academic achievement. *Journal of Drug Education*, 27(2), 199-211.

Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.

Čáp, J., & Boschek, P. (1996). Faktory osobnosti adolescentů ve vztahu ke způsobu výchovy v rodině. *Československá psychologie* 40(6), 465-479.

Čáp, J., & Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál.
doi:10.1016/j.cpr.2011.11.002

Farrel, A. D., & White, K. S. (1998). Peer influences and drug use among urban adolescents: Family structure and parent-adolescent relationship as protective factors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 248-258.

Foxcroft, D. R., & Lowe, G. (1995). Adolescent drinking, smoking and other substance use involvement: links with perceived family life. *Journal of Adolescence*, 18(2), 159-177.

García, F., & Gracia, E. (2009). Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from spanish families. *Adolescence*, 44(173), 101-131.

Gillernová, I. (2004). Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. In D. Heller, J. Procházková, & I. Sobotková (Eds.), *Psychologické dny 2004: Svět žen a mužů: polarita a vzájemné obohacování; sborník příspěvků z konference Psychologické dny*, Olomouc.

Hajný, M. (2003). *Rodinné faktory vzniku a rozvoje závislosti*. In K. Kalina & J. Radimecký (Eds.), *Drogy a drogové závislosti 1: Mezioborový přístup* (s. 140-144). Praha: Úřad vlády ČR.

Helus, Z. (2009). *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodič*. Praha: Portál.

Hubell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. et al. (2012). *The 2011 ESPAD Report*. Stockholm: Modintryckoffset AB.

Choquet, M., Hassler, C., Morin, D., Falissard, B., & Chau, N. (2007). Perceived parenting styles and tobacco, alcohol and cannabis use among french adolescents: Gender and family structure differentials. *Alcohol And Alcoholism*, 43(1), 73-80.

Jelínek, M., Květoň, P., Vobořil, D., & Blatný, M. (2006). Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých: Struktura, zdroje, dopady. *Československá psychologie*, 50(5), 393-404.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2012). Monitoring the future - national results on adolescent drug use: Overview of key findings 2011. *Institute of Social Research*. The university of Michigan.

Karen A., U., & John F., K. (n.d). Understanding genetic risk for substance use and addiction: A guide for non-genetics. *Clinical Psychology Review*, 32(1), 60-70.

Kathleen M., R., Saiffudin, A., & Robert W., B. (n.d). Enduring consequences of parenting for risk behaviors from adolescence into early adulthood. *Social Science & Medicine*, 66(9), 2023-2034. doi:10.1016/j.socscimed.2008.01.009

Khalatbari, J. J., Ghorbanshirodi, S. H., Akhshabi, M. M., Sedaghati, Z. Z., & Karimi, H. H. (2011). Relationships between perceived child rearing practices, perceived stress and D personality type with tendency for substance abuse. *European Journal Of Scientific Research*, 65(3), 386-394.

Kyrášek, J. (1968). *Pestalozzi - ze života a díla*. Praha: SPN.

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.

Latendresse, S. J., Rose, R. J., Viken, R. J., Pulkkinen, L., Kaprio, J., & Dick, D. M. (2009). Parental socialization and sdolescents' alcohol use behaviors: Predictive disparities in parents'

versus adolescents' perceptions of the parenting environment. *Journal Of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 38(2), 232-244. doi:10.1080/15374410802698404

Lejčková, P., & Csémy, L. (2006). Pozitivní a negativní očekávání mládeže od konzumace alkoholu. *Adiktologie*, 6(2), 134 – 143.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen & E. M. Hetherington, *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development (4th ed.)*. New York: Wiley.

Masten, A. S., Vivian, B. F., Zucker, R. A., & Spear, L. P. (2009). A Developmental Perspective on Underage Alcohol Use. *Alcohol Research & Health*, 31(1), 3-15.

Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicentrum.

Matějček, Z. (1994). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.

Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1998). Riziko a resilience. *Československá psychologie* 42(2), 97-105.

Moore, G. F., Rothwell, H., & Segrott, J. (2010). An exploratory study of the relationship between parental attitudes and behaviour and young people's consumption of alcohol. *Substance abuse treatment, prevention, and policy*, 5(6), 1-14, doi:10.1186/1747-597X-5-6

Mravčík, V., Pešek, R., Horáková, M., Nečas, V., Chomynová, P., Šťastná, L. et al. (2011). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2010*. Praha: Úřad vlády České republiky.

Nešpor, K. (2006). Jaká rizika s sebou přináší alkohol u dětí a dospívajících. *Časopis lékařů českých*, 145, 498-49.

Nešpor, K., & Csémy, L. (1995). *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportpropag.

Paiva, F. S., Bastos, R. R., Ronzani, T. M., (2012). Parenting Styles and Alcohol Consumption among Brazilian Adolescents. *Journal of Health Psychology, 17*(1), doi:10.1177/1359105311428535

Patock-Peckham, J. A., & Morgan-Lopez, A. A. (2007). College drinking behaviors: Mediation links between parenting styles, parental bonds, depression, and alcohol problems. *Psychology Of Addictive Behaviors, 21*(3), 297-306. doi:10.1037/0893-164X.21.3.297

Patock-Peckham, J. A., Cheong, J., Balhorn, M., & Nagoshi, C. (2001). A social learning perspective: A model of parenting styles, self-regulation, perceived drinking control, and alcohol use and problems. *Alcoholism-Clinical And Experimental Research, 25*(9), 1284-1292.

Piko, B., & Balázs, M. (2012). Authoritative parenting style and adolescent smoking and drinking. *Addictive Behaviors, 37*(3), 353-356.

Rohner, R. P., Saavedra, J., & Granum, E. O. (1978). Development and validation of the Parental Acceptance Rejection Questionnaire: Test manual. *JSAS Catalogue of Selected Documents in Psychology, 8*, 7-8.

Ryan, S. M., Jorm, A. F., & Luxman, D. I. (2010). Parenting factors associated with reduced adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 44*, 774-783.

Settertibulte, W., Jensen, B. B., & Hurrelmann, K (2001). Drinking among young europeans. Copenhagen: WHO.

Shucksmith, J., Glendinning, A., & Hendry, L. (1997). Adolescent drinking behaviour and the role of family life: A Scottish perspective. *Journal Of Adolescence, 20*(1), 85-101.

Sieving, R. E., Maruyama, G., Williams, C. L., & Perry, L. C. (2000). Pathways to adolescent alcohol use: Potential mechanisms of parent influence. *Journal of Research on Adolescence, 10*(4), 489-514.

Smith, D. C., & Hall, J. A. (2008). Parenting style and adolescent clinical Severity: Findings from two substance abuse treatment studies. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 8(4), 440-463.

Stapf, K. H., Hermann, T., Stapf, A., & Stacker, K. H. (1972). *Psychologie des elterlichen Erziehungsstils*. Bern/Stuttgart: Huber.

Tausch, R., & Tausch, A. M. (1977). . *Erziehungspsychologie*. Gottingen: Hogrefe.

Van der Vorst, H., Engels, R. E., Meeus, W., & Deković, M. (2006). Parental attachment, parental control, and early development of alcohol use: A longitudinal study. *Psychology Of Addictive Behaviors*, 20(2), 107-116. doi:10.1037/0893-164X.20.2.107

Weiss, L. H., & Schwarz, J. (1996). The relationship between parenting types and older adolescents' personality, academic achievement, adjustment, and substance use. *Child Development*, 67(5), 2101-2114.

Přílohy

Seznam tabulek a obrázků

Obrázek č. 1 Model dvou nezávislých dimenzí v kombinaci s typologickým modelem

Tabulka č. 1 Klasifikace rodičovských výchovných stylů v rámci modelu dvou dimenzí

Tabulka č. 2 Model devíti polí způsobu výchovy v rodině

Tabulka č. 3 Současný stav prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Tabulka č. 4 Souhrnný přehled jednotlivých studií